

Усубалиева Н.А.

ОКУУЧУЛАРДЫ ЖАЗУУ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНӨ ҮЙРӨТҮҮ ҮЧҮН ОКУУ
КИТЕБИНИН МАЗМУНУН МОДЕРНИЗАЦИЯЛООНУН РОЛУ

Усубалиева Н.А.

РОЛЬ МОДЕРНИЗАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ УЧЕБНИКА ПРИ ИЗУЧЕНИИ
ПИСЬМЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

N.A. Usubalieva

THE ROLE OF MODERNIZATION OF THE CONTENT OF THE TEXTBOOK IN THE
STUDY OF WRITTEN STUDENT'S ACTIVITY

УДК: 372.881.1

Бул аталган макалада интерактивдүү методду колдонуу аркылуу кыргыз тилиндеги жазуу кебинин теориялык жана ошондой эле практикалык маселелери тууралуу сөз козгодук. Аталган методдун ыкмалары, жолдору, түрлөрү жана башка методдордон болгон артыкчылыктары белгиленди. Ошондой эле окуучуларды жазуу ишмердүүлүгүнө үйрөтүүдө окуу китебинин мазмунун инновациялоонун ролу ачылып берилди. Жазуу кебине үйрөтүүдө окуу китебинин түзүлүш структурасын, системасын, мазмунун талдоо, толуктоо иштерине көңүл буруу маселелери айтылды.

Негизги сөздөр: кыргыз тили, жазуу, инновациялык технология, окутуунун интерактивдүү методдору, ыкмалары.

В этой статье рассматриваются теория и практика изучения кыргызского языка с использованием интерактивного метода, а также определены приоритеты приема данного метода и структуры системы. Инновационный подход учебного пособия по развитию письменной речи школьников. Внимание было уделено на структуру, систему, анализ и дополнение учебного пособия по развитию письменной речи.

Ключевые слова: кыргызский язык, письменность, инновационная технология, учение интерактивные методы, технология.

In this article the theory and practice of studying of the Kyrgyz language with use of an interactive method are considered, and also priorities of receptions of this method and structure of system are defined. The manual role on development of written language of school children is given innovative role. The attention was given on structure, system, the analysis and addition of the manual for development of written language.

Key words: kyrgyz language, writing, innovative technology, doctrine interactive methods, technology.

Жазуу бул – адамдын эң улуу табылгасы жана маданияттын эң зор ийгиликтеринин бир көрүнүшү. Жер жүзүндөгү цивилизация жазуунун жаралышы менен тыгыз байланышта өнүккөн. Адам билимге жетүү үчүн жазылгандарды окуйт. Анткени жазма тилде илим-билимдин кенчи сакталган. Жазууну системалоо аркылуу ар улуттун алфавити жаралган

Адамзат коомунун азыркыдай илим-билимге, техникага ээ болушу, маданий турмуштагы ийгиликтер, тектеш тилдер аралык расмий байланыш-

катыштар, элдердин маданий, экономикалык, соодасатык, чарбалык жактан байланыш түзүп, өз ара тажрыйба алмашып турушу жазуу, сабаттуулук аркылуу гана ийгиликтүү ишке ашып келүүдө. Жазуу аркылуу ата-тегибиздин өткөндөгү тарыхы, маданияты, үрп-адаты, каада-салты, турмуш-тиричилиги менен таанышабыз. Жазуу маданияты башка коомдук кубулуштар сыяктуу эле өзгөрүп, өнүгүүсү керек.

Жазуунун өсүшүнүн бир канча этаптары бар. Мисалы:

- жазууга чейинки шарттуу белгилер;
- заттык жазуулар;
- пиктографиялык-сүрөттүү жазуу;
- идеографиялык – айрым сөздөрдүн маанисин белгилер аркылуу билгизүү жазуу, ташка оюлуп жазылган жазуулар аркылуу сакталып келген.

Жазуу – графикалык белгилердин жардамы аркылуу ой-сезимди тыбыштуу речти – кепти кандайдыр бир нерсенин бетине чагылдыруу үчүн колдонулган каражат. Ал оозеки кептин убакыт мезгилге, аралык мейкиндикке байланышкан муктаждыгына байланыштуу пайда болгон.

Чындыгында оозеки кеп аркылуу жакын, үн жеткен жерге чейин гана пикир алышууга мүмкүнчүлүк бар. Жазуу болсо дүйнөнүн бир бурчунан экинчи бурчуна, бир убакыттан экинчи мезгилге, доордон доорго жетүүчү мүмкүнчүлүккө ээ. Ошентсе да жазуу – пикир алышуудагы көмөкчү курал. Ал эми оозеки тил-речь – адам баласынын негизги байланыш куралы.

Биздин тилибиз тыбыштык тил болуп саналат. Демек, тилибиздеги сөздөр тыбыштардан турат. Кандайдыр бир тыбыштык комплексти эле сөз дей берүүгө болбойт, ал белгилүү бир маани менен байланышы болгон учурда гана сөз боло алат.

Ошентип сөз – дегенибиз белгилүү мааниге ээ болуп, речь тизмегинде өзүнчө бир бүтүн катары колдонулуп, көбүнчө бир нече тыбыштын комплексинен турган тилдин эң маанилүү бирдиги болуп саналат.

Сөз – тилдин негизги элементи. Сөздөр аркылуу ар кандай сөз тизмектерин, сүйлөмдөрдү түзүүгө

болот. Сүйлөм аркылуу адамдар бири-бирине ой-пикирин айтып, байланыш- катыш жасашат.

Тилдеги сөздөрдүн бардыгы биригип келип сөздүк составды же лексиканы түзөт. Кыйла кылымдык өнүгүүнүн продуктусу болгон тилибиздин сөздүк составы татаал, бай жана ар түркүн. Кыргыз элинин кеп-речь маданияттуулугунун өнүгүшү башка элдердики сыяктуу эле, бир гана доордун продукциясы эмес, бир кыйла доордун продукциясы.

Кыргыз тилинин эң бийиктиги – бул илимдин тили болуу даражасына жетүү. Сөз наркын, туура колдонуу менен кыргыз тилинде инновациялык окутуунун системасы түзүлүш керек.

“Инновация” – деген түшүнүк латын тилинен “жаңыдан киргизилген” деген түшүнүктү билгизет. Жалпысынан алганда инновациялык процесс

жаңылыктардын пайда болушу түзүлүшү, өздөштүрүлүшү, колдонулушу жана жайылтылышы боюнча комплекстүү ишмердүүлүктү түшүнөбүз. Ал эми окуу процессине ушул көргөзүлгөн ишмердүүлүктүн бардыгы камтылса **инновациялык окутуу** деп аталат. Кыргыз тилинде инновациялык окутуу аркылуу жазуу маданиятын активдештирүү, окуучуларды жазуу ишмердүүлүгүнө үйрөтүү иши окуу китебинин мазмунун инновациялоо менен тыгыз байланышта болуп саналат. Мына ушундан улам, жазуу системасынын дагы бир бөлүгү – бул окуу китеби деп айта алабыз.

Окуу китеби – белгилүү окуу предмети боюнча окутуунун максаттарына ылайык программалык жана дидактикалык талаптарга негизделген илимий билимдердин негиздерин баяндоочу китеп. Окуу жайларынын ар бир тиби үчүн мисалы: башталгыч мектеп, негизги – базалык мектеп, жалпы билим берүүчү орто мектеп, кесиптик-техникалык, атайын орто жана жогорку адистик окуу жайларынын талаптарына жооп бергидей, окуучулардын жаш-курактык өзгөчөлүктөрүнө туура келгидей өзүнчө окуу китеби түзүлөт.

Окуу китебине кошумча хрестоматиялар, маселелердин жыйнактары, сөздүктөр, энциклопедиялар, дидактикалык материалдар, таблицалар, схемалар, предметтик буклеттер сыяктуу көптөгөн окуу-көрсөтмө колдонмолору түзүлөт. Мына булар да окуучулардын жазуу кебин өнүктүрүүгө өз салымын кошот. Демек, булардын маани-мазмуну да инновациялоону талап кылат. Билим берүү процессинде окуучулардын өз алдынча чыгармачылык менен изденип эмгектенүүлөрүн өнүктүрүүнүн зарылдыгы улам күчөп турган кезде мындай колдонмолорду инновациялоонун маанилүүлүгү ого бетер муктаждыкты жаратат. Алардын ролу өзгөчө факультативдик окууну уюштурууда, сырттан окуу жайларында, аралыктан билим берүүдө өтө зор. Анткени окуу китебисиз жана ага кошумча түзүлүүчү колдонмолорсуз бул окуу жайларынын алдына коюлуучу милдеттердин аткарылышын элестетүү мүмкүн эмес.

Мектептин окуу китебин инновациялоо иши бул – бүткүл окуу процессинин өзүнчө бир бүтүндүгүн инновациялоо деп эсептөөгө болот. Анткени ал окутуунун мазмунун гана эмес белгилүү даражада аны менен иштөөнүн методикалык ыкмаларын да аныктайт.

Улам барган сайын окуу китеби мурдагыдай информациялардын пассивдүү жыйындысы болуудан арылып, дидактикалык активдүү системага айланууда. Окуучунун анын рухий жактан жетилүүсүнө, логикалык ойлоосунун өсүп-өнүгүшүнө жана тил маданиятынын калыптанышына натыйжалуу таасир этүүчү каражат экендиги талашсыз.

Эгерде, биз окуу китебин окуучунун жазуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу максатында инновациялай алсак анда окуу китеби билим берүүнүн мазмунун өздөштүрүүнүн каражаты катары берилген предметтик программадагы окуу материалды толук камтуу менен катар ал илимдин тиешелүү тармагы боюнча окурмандарга эң керектүү энциклопедиялык сөздүк болуп да кызмат кылат эле. Окуу китебинде берилген илимий таануу идеялары калыптандыруунун негизин түзөт. Анткени окуу китебинде билим берүүнүн, мазмунунун биринчи компоненти: жаратылыш, коом, техника, адам, иштеп эмгектенүүнүн ыкмалары, илимий фактылар, маанилүү терминдер жана таанып билүүлөр, илимдин негизги закондору жана теориялары, методологиялык жана баа берүүчүлүк билимдер баяндалып берилет. Окуу китеби окуучулардын руханий жактан жетилип өнүгүүсүнө, логикалык ойлоонуусунун жана тил маданиятынын калыптанышына шарт түзүүгө тийиш. Окуучунун жазуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу максатында кыргыз тили окуу китебин инновациялоо үчүн тандалып алынуучу окуу материалы жана анын окуу китепте жайгаштырылышынын методикасы бирдиктүү төмөнкүдөй үч максатка багытталууга тийиш:

Билим берүүчүлүк максатта инновациялоо – бул мамлекеттик стандартта жана расмий сунуш этилген окуу программасында көрсөтүлгөн теориялык билимдердин, практикалык билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн окуучу тарабынан өздөштүрүлгөн деңгээли менен аныкталат;

Тарбиялоочулук максатта инновациялоо – бул коомдук маанилүү инсандык сапаттардын окуучуда калыптанышынын деңгээли менен, башкача айтканда жалпы адамзаттык, улуттук жана регионалдык баалуулуктардын гармониялуу бирдиктүүлүгүнүн артыкчылыктары эске алынуу менен руханий сапаттарга тарбиялангандыктын даражасы аркылуу аныкталат;

Өнүктүрүү өстүрүүчүлүк максатта инновациялоо – бул окуучунун таанып-билүүгө кызыгуусунун калыптанышы менен анын эркинин, эмоциясынын өнүгүшү изденүүчүлүк ишмердүүлүккө умтулуу жөндөмдүүлүгү менен аныкталат.

Окуучунун жазуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу максатында кыргыз тили окуу китебин инновациялоо иши окуу материалынын мазмуну жана анын окуу китебинде методикалык, гигиеналык жактан жасалгаланып берилиши окутуудагы негизги дидактикалык төмөнкү принциптердин ишке ашырылышын камсыз кылууга тийиш;

Окуучунун жазуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу максатында кыргыз тили окуу китебин инновациялоодо илимий принциби боюнча түзүлгөн китепте окулуучу курстун спецификалык бөтөнчөлүгү жана анын өзгөчөлүктөрү толук эске алынуу менен дүйнөнүн илимий картинасы кеңири сүрөттөлүп берилет. Дүйнөнүн мындай көрүнүшү:

- ✓ мыйзамдардын жана мыйзам ченемдүүлүктөрдүн,
- ✓ илимий теориялардын,
- ✓ илимий концепциялардын,
- ✓ илимий гипотезалардын,
- ✓ илимий түзүлүштөрдүн,
- ✓ илимий терминдердин иерархиялык бири-бирине багынычтуулугун чагылдырат.

Окуучунун жазуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу максатында кыргыз тили окуу китебин инновациялоодо жеткиликтүү болуш үчүн ар бир класстагы окуучулардын жаш-курактык бөтөнчөлүктөрүнө ылайык алардын реалдуу окуй алуу жана таанып билүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүн оптималдуу эске алуу керек.

Окуучунун жазуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу максатында кыргыз тили окуу китебин инновациялоодо окуу китебинде илимий принцип менен жеткиликтүүлүктүн ортосунда эч кандай диспропорция болбоого тийиш.

Системалуулук – окуу китебинде баяндалып берилүүчү материалдардын өтө такталган удаалаштыгы – ар бир кийинки маалымат сөзсүз өзүнүн мурунку маалыматтын логикалык уландысы болууга тийиш. Сезимталдуулук жана бекемдүүлүк окуучунун алган теориялык билимдеринин жана практикалык билгичтиктеринин ар бир бөлүгү. Ошондой эле өзүн-өзү текшерүү үчүн пайдаланыла турган керектүү көнүгүүлөр, суроолор жана көрсөтмөлөр, тесттик тапшырмалар менен окуу китебинин текстин методикалык жактан камсыз кылынышы.

Окуучунун жазуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу үчүн инновацияланган окуу китеби үзгүлтүксүз билим берүүнүн негизин түзүүчү, практикалык билгичтерди көндүмдөрдү калыптандыруучу фундаменталдык билимдерге багытталуусу зарыл. Ошондой эле, окуу китебинде окуучулар келечекте кандай кесипте иштей тургандыгына карабастан алардын бардыгына тез, зарыл түрдө сөзсүз керек боло тургандардын негизгилери өзүнчө белгиленип көрсөтүлүүгө тийиш. Окуу китебин инновациялоодо көрсөтмөлүүлүк да өзүнчө орун ээлейт. Окуу материалын керектүү сүрөттөр, схемалар, таблицалар, диаграммалар, графиктер ошондой эле абстракттуу жана

образдуу сөз түрүндөгү иллюстративдүү чиймелер менен жабдуу зарыл.

Окуу китебин инновациялоо иши – окуучулардын билимдерге өз алдынча изденип эмгектенүү жолу менен ээ болууларына мугалимдин жетекчилигин камсыз кыла тургандай сабактын формасын кеңири жайылтууну камсыз кылууга тийиш. Чыгармачылык, активдүүлүк окуу китебинин текстинде окуучуларды активдүү изденүүчүлүк менен чыгармачылык ишмердүүлүккө шыктандыруучу проблемалык тапшырмалардын жана суроолордун болушу абзел. Бул принципке ылайык китептеги окуу материалынын проблемалуу мүнөздө болушу, аны баяндоодо маселелерди пайдалануу ыкмасынын талап кылынышы зарыл. Билимдерге ээ болуу процессинин толук циклин шарттуу түрдө төмөнкүдөй үч деңгээлден турат деп эсептөөгө болот: Түшүнүп билүү, өздөштүрүү, колдонуу болуп саналат.

Окуу китебин инновациялоо мугалимди өзүнүн окутуу ишин кандайдыр абстракттуу «орточо» окуучуга ылайыкташтырылган темпте иштөөгө багыттабастан, тескерисинче, базалык тексти боюнча да, тапшырмаларынын системасы боюнча да, тексттик материалды колдонууда илимий-практикалык дифференциациялоону камсыз кылууга багыттай тургандай болуп түзүлүшү керек. Эгерде, окуу китебинин мазмуну жогоруда көрсөтүлгөн принциптерге ылайык инновацияланса, анда анын структурасы жана андагы негизги тексттик элементтердин жайгаштырылуусу төмөндөгүдөй болушу ыктымал.

Мазмуну – Сөз башы – Кириш сөз – Негизги текст – Корутунду – Тиркемелер – Көрсөткүчтөр. Окутуунун максаттарына жана милдеттерине ылайык болушу керек. Ошондой эле окуучуларды билимге даярдоонун деңгээлине жараша окуу китебинде үйрөнүлө турган билимдердин көлөмү жана системасы такталып берилет. Жыйынтыктап айтканда, жогоруда көрсөтүлгөн талаптарга ылайык түзүлгөн окуу китебин пайдаланууда окуучунун көз карашы калыптанат, предметке болгон кызыгуусу артат, логикалык ойлоосу, эстеп калуусу өнүгөт, ошондой эле китеп менен өз алдынча эмгектенүүгө үйрөнөт жана речи өсүп, сүйлөө чеберчилиги өркүндөйт, эстетикалык жактан тарбияланат.

Инновацияланган окуу китеби – мазмуну боюнча окуу программасынын талаптарын эске алган, окуу китептеги берилген материалдарды кошумча маалыматтар менен андан ары тереңдетүүчү, толуктап туруучу окуучуларга арналган китепче түрүндөгү басылма катары саналышы керек. Ал эми окуу куралдар, түзүлүшү боюнча окуу китептерден кыйла айырмачылыкка ээ. Окуу китеп тиби боюнча таблица, таблица-альбом, маалымат берүүчү, окуу хрестоматиясы, көнүгүүлөр топтому, маселелер жыйнагы, жазуу дептерлери, боёо альбомдору, экзамендик билеттер, практикумдар, тесттер жыйнактары, диктанттар тексттери, баяндамалар жана дилбаяндар топтому

дору, фонохрестоматиялар, окуу кинолору, диафильмдер болуп бөлүнөт жана алар бирин-бири толуктап туруу менен окуу китептин жандооч материалы катары кызмат кылат.

Кыргыз тилин окутуу процессинде окуучулардын жазуу кебинин ишмердүүлүгүн калыптандыруу менен өз алдынча тилдик фактыларга талдоо жасоону үйрөтүү жана теориялык жактан алган билимдерин практикада бекемдеп, тереңдетип, бышыктоого көнүктүрүү болуп саналат.

Демек, окуучунун жазуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу максатында кыргыз тили окуу китебин инновациялоодо окуучулардын билимин өркүндөтүү, чыгармачылык менен ой-жүгүртүүсүн өнүктүрүү, доклад, реферат, макалаларды жазууда кептин стилдерин талдай билүү, сабаттуулуктарын арттыруу жана калыптандыруу максатында негизги билгичтик, предмет аралык байланыштар да эске алынса анда окуу китебинин баалуулуктары, практикалык жугумдуулугу артаар эле. Албетте, идеалдуу окуу китебин бир заматта даярдап салуу эч мүмкүн эмес. Ошентсе да, улам барган сайын окуу китебинин мазмунун жакшырта берүү мезгил талабы деп ойлойм.

Адабияттар:

1. Ү. Асанов, И. Бекбоев Кыргыз педагогикасы. Б. – 2004
2. Лернер И.Я., Скаткин М. Мектептин педагогикасы. - Москва, 1977.
3. Муратов А. Окутуунун технологиялары деген эмне? // Кутбилим.- 2005.- 4-март.- 3-б.
4. Педагогикалык изденүү (Ш.А. Амонашвили, С.Н. Лысенкова, И.П. Волков ж.б.: ред. И.Н. Баженова). - Ф.: Мектеп, 1989.
5. Рахимова М.Р., Абдыкеримова М.А., Курбанова Н.У. Педагогиканын теориясы, системасы жана технологиясы. - Бишкек: ЖЧК Атлантик, 2005.
6. Асанова Ж. Студенттерди педагогдун кесибине үйрөтүүнүн теориялык-практикалык негиздери. - Бишкек: Учкун, 2000.
7. В.И.Мусаева Кыргыз тилин жана адабиятын компетенттүүлүктүн негизинде окутуу. Б.: 2015 95б.
8. Алгазина Н.Н.Предупреждение орфографических ошибок. Москва -1965 г.
9. Плужник И.Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов в процессе профессиональной подготовки /Текст / И.Л.Плужник. – М.: 2003,12с.
10. Ж. Мамытов, З. Кулумбаева «Азыркыкыргыз тили» Фрунзе - 1971-ж.

Рецензент к.пед.н. Токтомаматов А.Д.